

DĖL UPĖS VARDŲ DANĖ (DANIJA, DANGĖ)

A. VANAGAS

Upė, tekanti per Kretingos ir Klaipėdos rajonus ir prie Klaipėdos įtekanti į Kuršių marias, turi du vardus: nuo versmių iki Kretingos imtinai ji vadinama *Akmenė*, nuo Kretingos iki žiočių vietiniai gyventojai ją vadina *Danė* arba *Dānija* (tarm. *dāñe*, *dāñij̃*), o kai kurie raštai ir nevietiniai žmonės šiai upei pavadinti vartoja formą *Dangė*. Lytį *Danė* arba *Dānija* vartoja Egliškių, Tolių, Valėnų, Kėkštų, Trakų, Triušelių, Paupulių, Vitinių, Šimkų, Slengių, Kibelkščių, Raišių, Lankučių, Potrų, Kalotės kaimų vietiniai gyventojai. Visi čia suminėti kaimai yra abipus Danės upės nuo Kretingos iki Klaipėdos. Be to, forma *Danė* dar sutinkama Kintų, Mantvydų, Stakliškių, Suvernų (Šilutės raj.) vietinių žmonių kalboje¹. Vadinas, vietos žmonių ištartinimas neabejotinai teigia lytį *Danė* arba *Dānija*. Tad iš kur gi atsirado forma *Dangė*?

Norėdami į šį klausimą atsakyti, turėsime paliesti ir šio vardo rašymą praeityje. Kadangi ši upė teka vakarine Lietuvos dalimi, tai jos vardas, palyginti, anksti pateko į vokiečių rašytus dokumentus. Antai, 1252 m. Kronike von Pruzinlant. Beilage I² šios upės vardą rašo *Dangen*, *Dange*, 1256 m. Chronicon Livoniae³ rašo *Dagna*⁴, 1454 m. Die jungere Hochmeisterchronik⁵ — *Dangen*, *Dandanghen*⁶. Visi čia suminėtieji dokumentai, vartoja Danės vardą, yra rašyti vokiečių kronikininkų XIII-XV a. Neabejotina, kad jie tam tikru laipsniu atspindi to meto rašybos ir tarties ypatumus.

Šiuo laikotarpiu vokiečių kalboje skardusis *g* tarp balsių buvo tariamas kaip *j*⁷: *Sigifrid* buvo tariamas **Sijifrid* > *Stōrit*, *megidi* — **mejidi* > *meide* ir t. t. Šis reiškinys ypač buvo charakteringas junginiams *-ige-*, *-ege-*. Vokiečių žemaičių dialek-

¹ Formą *Danė* randame ir liaudies dainoje:

Ui siunte, siunte
Manę mamužę
Į Danę vandens semti...

Žr. V. Kalvaitis, Prusijos Lietuvių dainos, 190, Tilžė, 1905.

² *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau SRP), 1, 629, Leipzig, 1861.

³ SRP, 2, 40, Leipzig, 1863.

⁴ Čia *g* pasikeitimas vietomis su *n*, greičiausia, yra užrašymo klaida.

⁵ SRP, 5, 146, Leipzig, 1874.

⁶ M: *Daer Danghen* (šis paaiškinimas duotas pačiame dokumente).

⁷ Н. И. Филичева, История немецкого языка, 169, Издат. Московского Университета, 1959.

te *g* ir *j* tarimas dar labiau įvairavo ir iki šių dienų tebeįvairuoja. Čia ir naujuoju vokiečių kalbos raidos laikotarpiu *g* žodžio pradžioj visada buvo tariamas kaip *j*⁸; žodžio viduryje tarp balsių *g*, einantis po užpakalinės eilės balsių — kaip *γ*, o po priešakinės eilės balsių ir po sonantų *l*, *r* — kaip *j*⁹. Vėliau, formuojantis vokiečių literatūrinei kalbai, kai vietoj *j* čia minėtais atvejais ėmė įsigalėti *g*, *g* ir *j* tarimas ir rašymas vokiečių kalboje ilgą laiką nepaprastai įvairavo, o neretai *g* atsirasdavo net ten, kur jo niekada nebuvo (*Jahr* — *gar*, *Joseph* — *Gosef*¹⁰). *J* ir *g* tarimo pasikeitimai nulėmė akivaizdų *j* ir *g* rašymo nenuoseklumą ne tik vokiečių, bet ir kai kurių kitų kalbų raštuose. Antai, prūsų kalbos rašto paminkluose *j* ir *g* rašymo nenuoseklumas yra labai ryškus: *Pomedyen*, 1405 ir *Pomedigen*, 1396¹¹ — plg. pr. *median* „miškas“; *Iwogarge*, 1331¹² — plg. liet. *ývas* ir pr. *garian* „medis“; *Kylien* 1314 ir *Kyligen*, 1318 = **Kilija*¹³; *Gedilie*, 1339, *Gedylye*, 1357 ir *Gedilege*, *Gedilige*, 1387, *Gedilge*¹⁴; *Cupieyn*, 1339, *Kupigien*, 1330 < **Kup+ij+ein*¹⁵ ir kt.

Iš to, kas čia pasakyta apie *j* ir *g* tarimą ir rašymą vokiečių kalboje, turėtų būti aišku, kad nors XIII–XV a. vokiečių kronikos rašė *Dange* < **Danige* < *Danija*¹⁶ ir pan., bet vietoj *g* tarė *j* (*Danije*). Čia *g* yra tiktai grafikos dalykas. Susidarius vokiečių literatūrinei kalbai, kada aukščiau minėtais atvejais vėl buvo imta tarti *g*, tai: 1. parašymas *Dange* < **Danige* vokiečių literatūrinėje kalboje turėjo būti ir tariamas su *g*; 2. vietos gyventojų *Dānija* (tariama *dāñij*) vokiečių literatūrine kalba taip pat turėjo būti rašoma su *g*. Kadangi Klaipėdos krašto vokiečių kolonistai buvo kilę ne iš vienos, o iš įvairių Vokietijos vietų, todėl jų kolonizuotose srityse negalėjo susidaryti jokia viena tarmė, o vyravo margas įvairių tarmių mišinys¹⁷. Tačiau oficialiosios institucijos, mokykla, bažnyčia vartojo tik literatūrinę vokiečių kalbą. Vadinas, mums rūpimos upės vardas oficialiai buvo rašomas ir tariamas *Dange*. Vokiečių tarimas, bus, matyti, paveikęs tam tikrą dalį lietuvių, todėl kai Klaipėdos kraštas buvo gražintas Lietuvai, upės vardas liko oficialus vokiškas, nors vietos žmonės nežinojo tik *Dānė* || *Dānija*. Netiksliam šios upės vardui plisti lietuvių tarpe galėjo padėti jo panašumas į visiems žinomus žodžius su šaknim *dang-*, *deng-*.

Tiesa, iš pirmo žvilgsnio kai kam gali pasirodyti, kad sena baltiška šaknis galėjusi būti *dang-*, o šių dienų vietinių gyventojų tarimas *dāñij* yra atsiradęs dėl vokiečių žemaičių kalbos įtakos. Yra žinoma, kad buvusio Klaipėdos krašto gyventojai vardą *Pagėgiai* kartais ištaria *Pajėgiai*, *Gėniškė* — *Jėniškė* ir pan. Tačiau šitokie atvejai nėra dažni. Vargu ar įmanoma, kad taip plačiai vartojama lytis

⁸ В. М. Жирмунский, Немецкая диалектология, 569, Москва — Ленинград, 1956.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat, 569; 290—293. В. М. Жирмунский, История немецкого языка, 70, Москва, 1948.

¹¹ G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen (toliau Ger. AO), 130, Berlin und Leipzig, 1922.

¹² Ten pat, 50.

¹³ Ten pat, 63.

¹⁴ R. Trautmann, Die altpreussischen Personennamen (toliau Tr. APn.), 30, Göttingen, 1925.

¹⁵ Ger. AO, 76.

¹⁶ Plg. pr. *Gedilye*, *Gedilie* > *Gedilege*, *Gedilige* > *Gedilge* (Tr. APn. 30).

¹⁷ W. Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets, 1, Halle/Saale, 1936.

Dānē || *Dānija* būtų atsiradusi dėl kitos kalbos įtakos. Be to, *Dānija* virtimas *Dange* nėra koks izoliuotas, išimtinis faktas. Visiems gerai žinoma, kad vokiečiai nuo seno ir upės vardą *Giliją* verčia į *Gilge*, o *Mīnija* — į *Minge*, bet jų šitaip vadinėti šiandien niekam ir į galvą neateina. Tačiau svarbiausia, dėl ko šiuo atveju negalima šaknis *dang-*, yra vietos žmonių tarimas *dāñij*¹⁸. Jeigu senesnė lytis būtų buvusi *dang-*, tai šiandien vietos žmonės taip ir tartų, nes *g* virtimas į *j* po *n* net vokiečių žemaičių dialekte, kur *j* ir *g* dažniausiai kaitaliojasi, yra negalimas¹⁹. Vadinasi, baltiška forma turėtų būti *Dānē* arba *Dānija*²⁰.

Baltų kalbose vietovardis *Dānē* || *Dānija* nėra vienišas. Šaknį *dan-* dar turime: liet. *Danys* (bala Laukagalių apyl. Ramygalos raj.), *Daniūkas* (ež. Vainiūniškio k. Alizavos apyl. Kupiškio raj.); lat. *Dana*, *Daņas* — *dīķis*, *Daņava*, *Daņu* — *marka*²¹ ir kt. Šiuos latviškuosius vietovardžius J. Endzelynas²² pagrįstai lygina su mums rūpimu upės vardu *Dānē*.

Dėl šaknies *dan-* dar plg. lat. *daņava* „valka, klanas ant kelio, purvina vieta“²³.

Priesaga *-ija* lietuviškuose upėvardžiuose taip pat gana dažna: *Ak-ija* (Šaukėnai), *Ašv-ija* (Kaltinėnai), *Gliv-ija* (Kvėdarna), *Jot-ija* (Plokščiai), *Juod-ija* (Jieznas), *Nōt-ija* (Plateliai), *Or-ija* (Šakiai, Vabalninkas), *Ryk-ija* (Batačiai), *Rūd-ija* (Viduklė), *Str-ija* (Meškučiai), *Šatr-ija* (Šaukėnai), *Vilk-ija* (Skaisgirys), *Vizd-ija* (Birštonas).

Dėl gretimų lyčių *Dānē* || *Dānija* reikia pastebėti, kad lytis *Dānē*, greičiausiai, yra antrinė, sutrumpėjusi iš *Dānija*. Šitokio trumpėjimo pavyzdžių pasitaiko ir daugiau: *Glivija* || *Glivė*, *Mīnija* || *Mīnė*, *Nōtija* || *Nōtė*.

¹⁸ Plg. *Minija* — *Mēñij*.

¹⁹ Pvz., žodyje *gegagen* vokiečių žemaičių dialekte *j* virsta tik pirma ir antra *g*, o *g* po *n* išlieka; *jejagen*.

²⁰ Konstatuodami šaknį *dan-*, mes visiškai nenorime pasakyti, kad baltų kalbose šaknis *dang-* yra iš viso negalima. Tiek lietuvių, tiek ir latvių kalboje vietovardžių su *dang-* yra (plg. liet. *Dañgė* — upė Nemaškėčių apyl. Skaudvilės raj., *Dangaučius* — upė Krakių apyl. Kėdainių raj.; lat. *Daņga*, *Dangas-plava* ir kt. — žr. J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvārdi, I daļa, 1. sējums, 194, Rīgā, 1956), tačiau šiuo atveju mes turime šaknį *dan-*, kuri, kaip mes toliau pamatysime, taip pat turi atitikmenų ir lietuvių, ir latvių kalboje. Čia mums rūpėjo tik duoti autentišką šios upės vardą, kurio praktikos reikalui, o ypač toponimikos tyrinėtojams gali ne kartą prireikti.

²¹ J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvārdi, I daļa, 1. sējums, 193, Rīgā, 1956.

²² Ten pat.

²³ K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, 1, 438, Rīgā, 1923—1925.

ОТНОСИТЕЛЬНО НАЗВАНИЯ РЕКИ DANĖ (DANIJA, DANGĖ)

А. П. ВАНАГАС

Резюме

Форма названия реки Кретингского и Клайпедского районов Dangė, употребляемая многими в настоящее время, является вторичной; она образовалась под влиянием немецкого языка. Правильную балтийскую форму названия этой реки мы имеем в произношении местного населения dāñ^e || dāñⁱ~Dānė || Dānija.
